

ЕСЕЈ О СЛОБОДИ

Иван Вукадиновић*

Хоће ли слобода умети да пева као што су сужњи певали о њој

Постоје речи које су веома скупе. Мада свака нација има своје скупе речи, овде се бавимо једном таквом речи која има глобални значај. Такве скупе речи су: слобода, истина, правда. Лако је доћи до закључка да је у сва три случаја реч о апстрактним појмовима. Овде ћемо се бавити појмом слободе, док ће истина и правда свакако бити доста помињани.

Рад се бави идејом слободе од њеног настанка, каснијим развојем, дефиницијама слободе као „позитивне“ и „негативне“, а посебно овим другим обликом слободе. Слобода се посматра у функцији идентитета, од које је, видећемо, неодвојива. Осим тога дати су и краћи текстови других аутора о развоју идеје демократије и принципу одвојених интереса који је повезан са сада владајућом либералном парадигмом. На крају се бавимо замком у коју је упала идеја „негативне слободе“ која је за сада доминирајуће либерално-демократске мислиоце једино могућа.

Настанак и развој идеје слободе	1
Грчки полиси	1
Доба религије.....	3
Демистификација демократије.....	6
Позитивна и негативна слобода.....	6
Слобода у функцији идентитета	8
Принцип одвојених интереса	10
Како је слобода упала у замку параноје	11
Део први: Можете веровати једино бројкама	11
Део други: Усамљени робот.....	12
Део трећи: Натераћемо вас да будете слободни.....	14
Закључак	15

Настанак и развој идеје слободе

Грчки полиси

Слобода је превасходно западњачка идеја. Ова идеја је настала када и политички Запад и суштински је везана за појам политичког Запада. Докле год буде постојао Запад, постојаће и идеја слободе. Идеја слободе (а овде говоримо о слободи на овом свету) изворно није позната на Истоку. Њихови религијски и филозофски системи нуде слободу као превазилажење овог (материјалног) света, као сједињење са неким вишим принципом или поступање у складу са дефинисаним Путем. А негде ни таква идеја слободе није позната, јер све је зависно од Божије воље. Судбина, карма, Тао, нирвана, сатори, Зен... то су концепти који овде доминирају. Идеја слободе у овом животу је настала у грчким полисима. О идеји слободе код старих Грка ће још доста тога бити речено, али претходно погледајмо ко се још могао сматрати слободним.

* Аутор је директор Центра за модерну детаљанизацију

Код многих варварских народа, који су живели изван првих држава и цивилизација, широм степа Севера или пустиња Југа, постојао је јак осећај слободе. Ови људи вековима су живели укоренењени у природи која их окружује и својим традицијама. Хијерархија је и тамо постојала, али владари њихових кланова никад нису имали моћан апарат силе који би их одвојио од простог народа, нити теократску машинерију која би то оправдала. Варвари су тако увек могли одузети власт (и живот) свом вођи ако би их овај изневерио. У поређењу са цивилизованим народима, они су заиста били слободни. И моћне цивилизације су стрепеле од варвара који би их нападали из степа или пустиња, или у инвазијама с мора. Једино што њихов осећај слободе није био артикулисана идеја.

Овде морам рећи како ми ни у једном тренутку није намера да потцењујем интелект ових древних народа. У неким својим схватањима племенити дивљак је био парсецима испред било чега што су они „цивилизовани“ до сада схватили, и онога што ће схватити у скорој будућности. Овде желим рећи да идеја слободе која постоји код варвара никада није била дефинисана на начин који би омогућио њено ширење изван ових племена. Премда су и они народи организовани у државе доста тога преузели од њих, ово преузимање је било „спонтано“ – варвари нису наметали своје идеје. Они нису слали мисионаре. Када би заузели неку земљу, варвари би се сами цивилизовали, постајали су део владајуће класе у тим државама, прихватили њихове норме и постепено се асимилovali. Онда би дојучерашњи варвари бранили своје државе од своје браће, и даље слободних народа.

Међутим, у грчким полисима су се стекли услови да они буду цивилизовани – са развијеним писмом, драмом и реториком. И поред тога, ни овде владар није много „изнад“ свог народа. Он нема довољно моћан апарат којим би наметнуо безусловно своју вољу обичном народу. Тирани који су се и овде појављивали су свргавани. У таквим условима појављују се идеја личне слободе човека, античка филозофија, демократски облик власти (владавина народа). Атинска демократија најбоље је оличавала овај нови систем.

Међутим, и овде је слобода веома ограничена. Она не постоји за жене, странце и робове – већину становништва. Ови широки слојеви и не могу бити слободни јер за то нема услова, а то је чак и у супротности са античким идеалом слободе. Атинска демократија је такође далеко од идеалне – Сократ је натеран да попије отров.

Античка идеја слободе постоји у свом „позитивном“ и „негативном“ виду. Док ће дефиниције ових појмова бити дате, за сада је доста знати да је то слобода ЗА нешто, односно слобода ОД нечега. Стари Грци имају идеал слободног човека који оличавају гимнастика, олимпијске игре, филозофија, непосредна демократија (на градским трговима). Учешће слободног грађанина није само право него и обавеза – оне грађане које мрзи да учествују у политичком животу Грци зову *идиотес*. И данас је Грчкој излазак на изборе обавеза чије неиспуњавање повлачи неке казне.

Грци такође сматрају себе слободним не само од спољних сила (а Персија је ту највећа претња), него и сваки полис себе сматра слободним од других полиса (мада то обично није био случај), а грађанин полиса се сматра слободним од своје власти. Ратови између градова се воде не само ради превласти, већ и са идејом очувања слободе. На крају се ипак сви Грци уједињавају пред претњом Персије која оличава све супротно грчком духу. Тада долази до, по мени, највећег парадокса овог доба – Спарта се појављује као бранилац грчке слободе од Персије.

Сматра се да је Спарта код Термопила одбранила Запад и демократију од „источњачког мистицизма и азијатске тираније“ како на крају филма *300* надахнуто тврди један спартански војник. Међутим, мислим да би просечан Европљанин, када би му било понуђено да бира између живота у Спарти и Персији, радије одабрао Персију. Под условом да има историјске информације како се живело у обе државе.

Персија је била типична источњачка деспотија. Како смо видели, овде идеја слободе у овом животу практично и не постоји. Међутим, већина становништва Персије нису робови, него сељаци који плаћају данак цару. Цар у бројним провинцијама овог царства поставља

сатрапе из редова локалних народа – од њихових велможа. Локални обичаји се углавном поштују. Свакодневни ред и мир омогућава трговину која се развија путевима које гради царство. Касније ће ово царство постати корумпирано и зависно од страних плаћеника. Персијски цар сматра себе богом и то помрачује његову везу са реалношћу. То ће све довести до пропасти овог царства, али не може се рећи да су његови становници били много угњетавани.

Насупрот томе Спарта је аристократска република. Овде нема никакве слободе у свакодневном животу. Сви, па чак и краљ, подложни су правилима заснованим на религији. Веће старца контролише да ли се стално поступа према тим правилима. Чак ни краљ их не сме прекршити, јер он има стално спремног заменика. Око 90% становништва су хелоти – робови или полуробови. Спарта сваке године објављује рат свом становништву. Сматра се храброшћу убити роба на спавању – немилосрдност је идеал. Спартанцима је циљ да сви буду као један. Њихове фаланге су зато најјаче јер тако ступају на бојиште. Они су као Борг колектив с том разликом што не асимилију. И то је била држава за коју се данас сматра да је одбранила западну демократију од источњачке деспотије!

Може ли се рећи да су Спартанци били су слободни? Може, јер били су слободни од Персије. Касније ћемо видети да је овакво виђење сасвим логично. Спарта је до краја остала верна својој идеји слободе од стране силе. Спарта је остала слободна од Александра Македонског. Тако су у коначној победи против Персије учествовали „сви Грци осим Спарте“, како је писало на једном споменику.

Александар Велики је наследио Македонију од свог оца Филипа, који је основао македонске фаланге и освојио Грчку и добар део Балкана, и планирао поход на Исток. Македонија је монархија, а не републиканска демократија. Грци виде Филипа као освајача. Међутим, његов син Александар одраста под утицајем свог учитеља Аристотела. Од њега прима грчки идеал слободе и жељу да га наметне широм Истока. Његово царство је прва глобална победа Запада.

Међутим, Александар је брзо одустао од наметања грчких идеала бројним становницима свог царства. Уместо тога, он поштује локалне обичаје, и појављује се као владар у складу са тим обичајима. Његови наследници постаће цареви, сатрапи и фараони. Идеја слободе више не постоји у свом политичком виду. Али постоји кроз културно прожимање. Спајање грчког и оријенталног створиће јединствени супстрат – хеленистичку уметност и културу. Најзанимљивији пример овог стапања је удаљена Бактрија (данас Авганистан) где се спајају грчка и будистичка култура. Овај културни спој опстаће све до доласка Римљана на западу или упада варвара на истоку.

Али та хеленистичка култура постоји само за више слојеве из редова потомака Грка и локалне аристократије. За широке народне масе и даље постоји власт фараона и царева.

Доба религије

Пре две хиљаде година Европа и Средоземље су по влашћу Римског Царства. Премда су у многим стварима инспирисани грчким идејама, Римљани никад нису прихватили грчку идеју слободе. Уместо тога римска идеја је поредак. И то не само поредак заснован на власти Рима (*Pax Romana*) него правни поредак који дефинише односе грађана. Ова идеја ће веома утицати на каснији развој слободе и биће практично укључена у свако западњачко виђење слободе.

Међутим, у забаченом делу Царства јавља се једна нова идеја слободе – идеја заснована на хришћанској религији. Ово није идеја превасходно друштвене слободе (којом се овај рад бави). Премда у учењу Исуса из Назарета има доста социјалних момената, слобода каква се нуди је пре свега духовна слобода – „слобода у Исусу Христу“. Ипак, постоји низ доприноса који ће касније бити искоришћени. Пре свега сматра се да је свет створен „човеку на корист“ (ово учење ће имати касније веома негативне последице по екологију). Затим,

постоји нужан временски развој – свет има свој почетак и крај. Мада је крај нешто што већина модерних „мислилаца“ не жели да види – уместо тога се уљуљкујући у утопију бескрајног линеарног напретка. Али човек је „пао“, он је грешан. Постоји његово сагрешење и нужно искупљење. Због тога је између човека и Бога неопходан посредник, односно ауторитет – а тај ауторитет може бити само канонска црква.

У Источном римском царству постоји низ услова који ће одредити карактеристичан развој. Пре свега, Византија постаје источњачка деспотија; то је мултиетничка држава, прави комонвелт народа; верски сукоби (око тумачења исте вере) су огромних размера – као што ће бити на Западу миленијум касније. Тако да улога православне цркве никад није могла бити као улога цркве на Западу.

На Западу је искључиви посредник између Бога и човека католичка црква. То је глобална, строго хијерархијска организација, чији чланови долазе избором а не наслеђем (иако формално у целибату, многи свештеници имају децу). Улога посредника је све јача јер прост народ не зна латински на којем је написана Библија и раде се богослужења. Ауторитет папе је спреман да сваку идеју слободe (па и духовне) прогласи за јерес. Ипак, овај ауторитет ће имати своју улогу као изазов било ком другом центру моћи (од царева Светог немачког царства до буржоазије). Када иступе против ауторитета цркве, ови центри ће иступати и са идејом слободe.

Но, то је све далеко у Средњем веку, кога још многи називају „мрачни“. Идеја слободe појединца скоро и да не постоји. Краљеви су миропомазани, тако да је њихов ауторитет божански. Сталежи такође црпе своје привилегије од божанског ауторитета. Када се сељаци буне, они то раде зато јер осећају да је некада било боље, па траже повратак „царске правде“. Градови такође траже старе привилегије, ако им их неки нови владар ускрати. Дакле, нема идеје слободe од државног ауторитета.

Од IX века Европи прети нова опасност. Овога пута варвари долазе са мора. Викинзи су јака и издржљива северњачка раса, обликована оштром климом. Они су слободни на варварски начин. Такође, познају право приватне својине (наравно, само своје, та својина се не признаје онима које пљачкају). Њихови краљеви су вође пљачкашких дружина и њихова власт над поданицима је веома ограничена. Насељеници ће на Исланду чак прогласити републику коју данас анархо-капиталисти истичу као пример да је и такво уређење могуће.

Међутим, и ови варвари се цивилизују. Исланд пада под краљевску власт Данске. Дански и шведски краљеви сурово прогоне своје сународнике који су и даље пагани. Наравно да о неком „ширењу слободe“ не можемо ни говорити, она тек не постоји за Словене, Англосаксонце, Келте или Франке којима владају Нормани. Али Нормани (бивши Викинзи) су имали огроман утицај на културну размену. Они држе кључне тачке у Западној Европи и Средоземљу. У Кијевској Русији су елита. У Византији веома утицајна плаћеничка гарда. Као трговци, морепловци, владари и освајачи, они се налазе на просторима од Персије до Северне Америке.

Још већи утицај имаће „Викинзи духа“, како их је назвао Освалд Шпренглер. Калуђери као што су Гросетест, Роџер Бекон, Албертус Магнус примењују први експерименталне методе у изучавању природе. Из теологије се рађа савремена наука. „У Богу се више не гледа господар, који са престола управља светом, него бескрајна снага, која се једва још замишља лично, а која је свагда у свету присутна“ (Освалд Шпрегнер, *Антропологија моћи*).

Крајем XI века папа позива на Крсташки рат. Јерусалим је пао 1099. уз покољ свих муслимана и Јевреја који су се затекли у граду. Маса верских фанатика сливају се ка Палестини и Блиском истоку. Они имају идеју настанка Небеског краљевства на земљи. Сиромашни витезови тамо ће постати богати као краљеви и развити своје витешке редове, који ће касније постати тајна друштва.

Али Крсташци су за сто година поражени, а после још једног века прогнани. Турци Османлије заузимају Константинопол, а мање од два века касније ће доћи до Беча. Сада се

хришћанска слобода појављује у свом чисто „негативном“ виду – као слобода од муслиманског јарма који прети.

Касније ће Турска знатно опасти, али Европљани на Истоку виде нову „азијатску“ претњу. Сада је претња православна Русија и слобода се брани од ње. Та Западна Европа ће у међувремену толико ојачати да почиње са „извозом слободе“ под фирмом „цивиљизовања“ урођеничких народа преко мора. Била је то „слобода“ у свом најгротескнијем виду.

Мартин Лутер баца изазов католичкој цркви и тако удара још један темељ западњачкој идеји слободе. Он је оснивач протестантске религије. Ова религија не делује само по себи тако „ослободилачки“, као што се често мисли. Лутер има идеју предодређености људске судбине. Али његова идеја није догма. Библија се преводи на језике протестантских народа, што има за последицу и јачање националног идентитета. Лутер сам преводи Библију на немачки и тако га практично ствара као јединствени језик. Много значајнија последица је да је човек сада слободан да сам тумачи Библију. Али та тумачења, и ако нису подложна једној догми, морају бити рационална. Видећемо касније да је рационалност подложна премисама на којима се заснива мишљење. Али како се то не види, развија се слепа вера у разум, у овом случају базирана на Светом писму. Она је заснована на човековом индивидуалном приступу (који је парадоксално предодређен). Тако долазимо да занимљивих ситуација да се у једној реченици позива на веру у Бога и одвојеност цркве од државе. Занимљив спој фанатизма и секуларности, тако карактеристичан за данашњу Америку.

Још раније се у крилу постојећег система развија нови. Неки мислиоци тек овај развој сматрају настанком идеје политичког Запада. Али сви идејни елементи већ су ту, требало је да се створе материјални услови. Током Средњег века, а посебно на крају, долази до техничког напретка у пољопривреди, навигацији, ратовању и материјалној култури. Током XIV века Европу је погодила куга која је збрисала трећину (негде преко половине становника). Последица је да земљу обрађује мање људи – поседе расту. Коришћењем бољих плугова за обраду је и потребније мање људи. Када дође до демографског бума и обнове становништва, многи ће постати сувишни на селу. Они одлазе у градове или преко мора – у Нови свет.

Ратоборни Иберци су ослободили скоро цело своје полуострво од Мавара. Њима недостаје нова мета. И они крећу у прекоморска истраживања. Исте године када је пала Гранада (последње муслиманско упориште у Шпанији), Колумбо је открио Америку. Пљачка и колонизација Новог света, и све већа доминација над ваневропским цивилизација у Старом свету, даће Европи услове за до тада невиђени развитак. Овај развитак ће погодвати новим идејама.

У периоду од XVI до XIX века већи део Европе је под влашћу мултиетничких монархија. Монархија црпе свој ауторитет из божанске милости, како смо видели. Међутим, буржоазија ће развити националне идентитете како би се супротставила монархији која је феудална институција. Грађани се позивају да бране своју слободу од (страног) монарха.

Тако су постављени сви темељи за формално дефинисање идеје слободе које ће уследити кроз политичке теорије, филозофске системе и борбу кроз низ револуција. Идеја слободе је заснована на разуму који је природно дат сваком човеку. Почиње епоха просветитељства.

Демистификација демократије

Ј.А. Бучилов*

Да. Увек се и крио. Од Грчке на овамо. И Грчки систем био је елитаран, робовласнички. Градио се искључиво на вери у превасходство полиса над 'варварима' у чијем обручу се рађао и развијао. Унутрашњи непријатељ је увек био главни мотив: или пелашки варваризам, или проперсијски монархизам. Милитаризам, рат ради рата, константни ратови, без предаха, за „заштиту и сирење интереса“ демократије. Централистички скоро од почетка - оријентација на Атину, често спровођена силом. Као суштинска олигархија истребљивала је све критичке умове, „интелектуалце“, па ето нпр једног Сократа... Хеленистичка Грчка је једноставно органски наставила ту 'демократију' у најчистијем свом виду - аутократије (од Александра до свог краја). Рим је ово само дорадио, лишио 'демократију' номиналне вредности полиса и показао њено право лице током фазе републике, затим са тог лица скинуо шминку током августовске епохе чисте аутократије. Француска грађанска револуција, која постаде потом и светска само је поново замаскирала аутократију, окренула мало процес уназад, сакрила трагове. Ако хоћете чист пример где су испуњени сви горе наведени услови онда је то пре свега - буржоаска револуција и европска уређења као њени плодови. Аутократија нацистичке Немачке, олигархија Енглеске, или 'демократска' Америка (оба ова заједно) су само специфични примери директне еволуције послебуржоаског, скривеног фашизма. Нема на свету заправо више ниједне државе која није постављена на темељу фашизма и постоји независно а поготово не противно фашизму. То што је појам нација стављен више појма народа - први је знак фашизма. То што је појам нација данас 'превазиђен' појмом 'грађанин света' ултимативни је израз фашизма. Крај приче.

Позитивна и негативна слобода

Постоје два концепта слободе чије ћемо дефиниције изложити овде, док ће идеогенеза и последице таквог поимања слободе бити у поглављу *Намераћемо вас да будете слободни*. Ова два појма слободе су „позитивна“ слобода – слобода ЗА нешто; и „негативна“ слобода – слобода ОД нечега.

Појам „позитивне“ слободе односи се на могућност човека да развија своје потенцијале. Насупрот томе „негативна“ слобода је слобода од мешања у активности човека. Док су „позитивну“ слободу афирмисали европски континентални филозофи – као што су Хегел, Русо, Хердер и Маркс; „негативна“ слобода је уско повезана са британским политичким филозофима – Локом, Хобсом и Смитом. Упрошћено речено, идеал „позитивне“ слободе је уздизала Француска револуција, док је „негативна“ слобода идеал Америчке револуције.

Обе ове идеје слободе су типично западњачке и произилазе из просветитељства – из вере у политички разум. Било да је реч о томе да ће држава помоћи човеку да се понаша рационално, или да се подразумева како ће се људи понашати рационално када су препуштени сами себи и својој иницијативи. Критичари идеје „позитивне“ слободе су јој замерали што жели постићи друштвене идеале, утопију, применом насиља. Држава приморава људе на одређени начин живота зато што га сматра најрационалнијим. Масовна примена насиља кроз револуције и диктатуре са циљем исправљања ранијих неправди, одбране постигнутог поретка „слободе“ или креирања „новог човека“ довела је до тога да се идеја ове слободе одбаци као опасна утопија. Међутим, видећемо да ни ствари са „негативном“ слободом не стоје много боље. Чак штавише видећемо како „негативна“ слобода брзо прераста у своју „позитивну“ супротност...

* Гуру модерне мисли, живи и ради у Москви.

Јер човек у својој суштини није слободан. Човек пре свега није слободан од смрти, и то сазнање га притиска, како је писао Шекспир у свом Хамлету.

*But that the dread of something after death,
The undiscover'd country from whose bourn
No traveller returns, puzzles the will
And makes us rather bear those ills we have
Than fly to others that we know not of?
Thus conscience does make cowards of us all.*

Такође на човека делују силе природе и природни услови њима изазвани на начин који човек често не може избећи. Идеја да се технологијом победи природа је само опасна илузија. Сви ови природни услови се претачу у друштвене услове и путем наслеђа долазе до сваког појединца. Већ дуже време научници расправљају да ли су примарни генетски или културолошки аспекти наслеђа. Али у сваком случају реч је о стварима које свако од нас рођењем стиче, а не може да их бира. Човек може мењати неке ствари својим деловањем, али није свако у истој прилици да утиче на свој живот. Та могућност деловања одређена је рођењем. Тако је положајем у којим се налазимо одређено целокупно наше биће, укључујући и начин размишљања – дакле, толико хваљени разум.

Како се сматра да држава не може деловати рационално, разумно деловање се препушта појединцима. То је „негативни“ концепт слободе која одређује и брани „зону слободе“ у којој никакав закон неће утицати на понашање појединца. А закони ће бити подређени интересима појединаца и њиховој свеобухватној контроли. Да би појединац био слободан, представници народа морају имати стриктно ограничену слободу деловања. Оваква слобода се у теорији либералне демократије своди на две ствари – тржишну привреду и парламентарну демократију. Владавина закона је оно што подупире и омогућава овакву слободу.

Међутим, видећемо како слобода сведена на ова два елемента долази до крајности која је пориче, под условом да није ограничена. Сматра се да тржишна привреда даје „најрационалнију расподелу ресурса“. Једноставно, држава се не меша и појединац је слободан купити и продати на тржишту. Шта, међутим, ако је неки привредни субјекат толико успешан, или је куповином виталних ресурса стекао толику предност, да он покрије целокупну куповину или продају неке робе? Појединац онда није слободан купити или продати, јер дискреционо је право власника ресурса да сам одређује цене или чак одбије трговину са неким. То онда већ није тржишно него монополистичко понашање. Иако се ниједном није изашло из сфере тржишне привреде и немешања државе. Држава чак мора деловати како би се спречио или ограничио монопол. Ограничавањем тржишне слободе брани се тржишна слобода!

Парламентарна демократија такође пати од сличних парадокса. Демократија даје свима право збора и договора, учествовања на изборима за скупштину и одлучивања према опредељењу грађана. Дакле, ту слободу имају и они који би да је укину. Нацисти су дошли на власт демократским путем. Баш због тога, капиталистички систем је био одлучан да комунистима не дозволи такву могућност. Али где је граница такве „одбране слободе“ неслободом? Да ли је оправдан прогон људи који само (ненасилно) заговарају неке идеје? Да ли је дозвољено интервенисати у некој страни земљи ако се демократска одлука њеног народа сматра претњом у глобалним околностима? Да ли демократија подразумева и заговарање нечега што није демократија? Иако либерална демократија начелно дозвољава свако слободно изражавање мисли, видећемо колико је овај концепт био само на речима, а колико је компромитован интервенцијама против свега што није либерално-демократско.

Концепт „негативне“ слободе подразумева одбрану властите „зоне слободе“. Држава делује као агент интереса појединаца и брани њихову „зону слободе“ од оних који би је угрозили у оквиру те земље и споља. Она то ради репресивним мерама. Међутим, како је боље спречити него лечити, држава и уопште владајуће класе се организују како би утицали

на појединце да не угрожавају слободу. Тако се организује *perception management* чији је циљ директно утицање на представе које људи имају о свету и самом појму слободе. Иако произилази из концепта „негативне“ слободе, јер је циљ властита слобода ОД некога, реч је о мењању људи, о стварању „новог човека“ који ће имати исто поимање слободе као и ми. Дакле, овде је већ реч о „позитивној“ (не)слободи.

Најзад, да ли постоји слобода од наметнуте перцепције? Јер у савременим либералним демократијама се на мишљење сваког човека утиче на хиљаду различитих начина. Мишљење људи се обликује од рекламних кампања које вас убеђују да је баш наш производ све што вам треба, па до пропаганде која демонизује читаве народе како би се „хуманитарне интервенције“ представиле као оправдане. 1960. Кенеди је победио Никсона зато што је у првом одржаном ТВ дуелу боље изгледао. Не само да је био лепши (што и није било тешко), већ је и деловао „уверљивије“ – није се знојио по лицу, рецимо. Да ли је то заиста битно приликом демократског одлучивања грађана?

Наметање перцепције утиче и на сам језик којим се описују ствари. Тако се за израелске политичаре користе изрази типа „јастребови“ и „голубови“, док су палестински политичари „екстремисти“ или „умерени“ – где су умерени они који заговарају исте идеје као и политички Запад, а сви остали су екстремисти. Мубарак у Египту је „председник“, док је Башар ал Асад у Сирији „диктатор“ – иако им се начин владавине не разликује много. Али шта уопште значи појам „диктатура“ за некога ко је није доживео? Анкете грађана који излазе са биралишта су знак да су избори у Украјини покрадени (пошто је резултат био другачији), док је у Америци таква појава сасвим нормална. Пола милиона грађана на улицама Кијева обавезује владу да распише нове изборе, док дупло више грађана на улицама Лондона који протестују против рата у Ираку владу не обавезује ни на шта. Као што видимо двоструки стандарди су свуда. Они нису ту случајно, већ се намећу од стране медија. И то све на политичком Западу који за себе тврди да је слободан.

Слобода у функцији идентитета

Видели смо да човек по себи није слободан. У том смислу слободу можемо посматрати једино кроз идентитет или улогу коју човек у неком тренутку обавља. За данас владајућу либерално-демократску парадигму доминирајући је идентитет грађанина, коме се по потреби додају права свих могућих мањина. Остали идентитети се користе, али веома селективно и кад то владајућим структурама одговара. А видећемо да грађански идентитет није једини и да се човек може сматрати слободним (или не) у односу на многе друге (колективне) идентитете.

Кренимо од слободе глобалних размера. Ако један центар моћи прети слободи свих људи (на глобалном нивоу), онда има смисла говорити о идентификацији за борбом за слободу светских размера. Антифашизам, кога елите на политичком Западу данас тако радо користе, је типичан пример тога. У борби за глобалну слободу постаје небитно да ли сваки савезник примењује слободу својих грађана (или подређених народа). Тако је Совјетски Савез био сасвим добар као савезник против „глобалног зла“, и за оне људе који ће га одмах после оптужити за тиранију. Тако је Спарта била легитимни савезник Атине. После Другог светског рата у хладноратовском сукобу подршка диктаторима као што је био Пиноче је сматрана оправданом.

И данас се западњачке елите позивају на овај колективизам слободе глобалних размера. Али они заборављају веома битну чињеницу – свет се стално мења. Ако су некада Трећи Рајх или Совјетски Савез претили глобалном доминацијом сада то раде Сједињене Државе. Ако су некада идеолошка претња били фашизам или комунизам, сада је то глобализам. У том смисли се може „гледати кроз прсте“ било каквом локалном гушењу слободе, ако је тај режим против глобалне претње. Баш као што је било некада.

Постоји и слобода националних размера. У том смислу је слободна она нација која није под окупацијом или протекторатом, није колонија и власт јој не одређује нека друга нација. Из тог угла гледано, друштвено уређење сваке земље је небитно, па и оно што се сматра гушењем грађанских слобода. Као што је Спарта могла рећи да је слободна од Персије и Северна Кореја може рећи да је слободна од Сједињених Држава.

Овај тип слободе се сада не помиње много. Како су Американци, као глобална сила, успели да многим људима наметну виђење како су њихови интереси, интереси човечанства, њихова национална слобода (неограничених размера) се сада сервира као глобална слобода. И друге западњачке земље тако виде своју националну слободу и мере њене одбране. При томе се заборавља погледати колико су њихове владе независне од америчког центра моћи.

Постоји и класни идентитет, који губи на значају пропашћу комунистичке идеје која је почивала на класној борби. Идентитет пролетера је проблематичан из разних околности (рецимо, обичан радник не жели да то буде цео живот). Али не може се пренебрегнути да слобода има и своју социјалну димензију. Ако неко нема пара да се школује он није слободан. Ако се ни о чему не пита на радном месту, то значи да му је ускраћен један вид слободе. Александар Зиновјев каже да у капитализму и комунизму постоји једнак збир демократије. То што су Западњаци „избрисали“ из размишљања сферу радних односа не значи да се и тамо не може разговарати о слободи и демократији.

Радно место је свакако улога човека. Дакле нешто у чему је привремено, мада и облик његовог идентитета. Идентитет уопште можемо посматрати као трајну животну улогу. И код низа привремених улога може се разговарати о слободама. Тако је рецимо слобода човека да се прошета ноћу парком већа у НР Кини него у Сједињеним Државама.

Сваки трећи црнац који се роди у САД проведе неко време у затвору или на условној слободи. Две трећине црнаца у Вашингтону су у затвору или на условној слободи. Како они нису политички затварани, можемо ли рећи да су слободни? Ипак је таква њихова судбина одређена рођењем. Сједињене Државе убедљиво воде по броју робијаша, убијања и рањавања ватреним оружјем. То углавном нису хапшења, рањавања или убијања проузрокована неким политичким мотивом (укључујући ту и расну и етничку припадност), али значи ли то да људи нису убијени или на робији?!? Може ли држава нешто учинити по том питању, и да ли је избегавањем деловања таква држава и даље слободна?

Овде улазимо у концепт „позитивне“ слободе. Али ако се може утицати на свест људи да они не буду нацисти, комунисти или исламски фундаменталисти, да ли се може утицати да не буду пљачкаши или убице? Ако државна репресија може да спречава терористичке завере, може ли иста та репресија да одузме оружје од грађана које одузима знатно већи број живота?

Најзад, кад смо поменули политичке затворенике, погледајмо један парадокс који остаје замагљен *perception management*-ом. На острву Куба 90% политичких затвореника је у америчкој војној бази Гвантанамо. Комунистички режим Фидела Кастра држи десет пута мање политичких затвореника, него „глобални шампион слободе“ на једном малом делу истог острва.

Но, вратимо се класичном виду грађанских слобода. Видели смо да се ова слобода односи на „зону слободе“ око сваког грађанина, слободно тржиште и владавину закона о којој одлучују људи демократским путем. Односи ли се „зона слободе“ на комплетну породицу грађанина? Према класичном виду грађанских права (слобода) да, али овај концепт је већ „превазиђен“. У име заштите деце државне власти сада имају широку слободу деловања преко својих социјалних служби којом ограничавају слободу сваког грађанина који има породицу.

Сад је „модерно“ афирмисати асиметрична права свих могућих мањина – расних, етничких, сексуалних, верских. Но, видећемо да и ова афирмација има својих граница. Овде се ради већ о конфликтним циљевима. Тако колективна права етничких мањина у извесној мери ограничавају грађанска права појединаца и могу бити инструментализована против

националне слободе већинског народа. Због тога је концепт етничких права и аутономија већ једном, после Другог светског рата стављен у заграде (пошто су га нацисти злоупотребили). Сада видимо да та колективна права важе и афирмишу се само тамо где је то „подобно“.

Право „жене над својим телом“ (читај: абортус) директно је супротно „праву на живот“ (читај: забрана абортуса). Толеранција сексуалних и верских мањина се промовише као „европска вредност“, али нове чланице Европске Уније је директно крше и чак јој се ругају. Но то им се толерише – ваљда зато што су неопходни за слободу Запада од злочесте Русије. Европа се хвалила својом расном толеранцијом док социјално угрожени имигранти нису почели да се буне. Сада се усвајају мере које су пре предлагали извикани расисти, али се и даље користи реторика људских права.

Овде није реч само о обичном лицемерју, већ о перцепцији просечног човека који такве ствари сматрају нормалним. Или о њима чак и не размишља, јер га се директно не тичу. Уплитање у „исправљање светских неправди“ би ионако било негирање концепта „негативне“ слободе, али зато се опрашта својим политичарима кад они тако правдају своје агресивне интервенције. Дакле, кад је реч о перцепцији можемо додати још две ствари.

Прва је да перцепција човечанства никада није ни била јединствена. Јер док су се силе антихитлеровске коалиције бориле за слободу од фашизма, она друга страна се борила за слободу од комунизма и плутократије. Могуће да су се поражени народи Немачке и Јапана стварно и сматрали слободнима после рата, али тада је већ требало бранити слободу од Совјета. Совјети су опет банили слободу од империјализма. Руси су можда неко време мислили како су ослобођени од комунизма, али брзо су схватили да друга страна не мисли да је Хладни рат завршен, већ да је она у том рату победила. И да јој је дозвољено понижавање пораженог. Није много прошло, а и та победничка страна види своју слободу угроженом од разних „претњи“ и „отпадничких режима“. Што рече неко на америчком Фоксу, амерички војници гину у Ираку да би бранили слободу говора оних кретена који их критикују. Да није жалосно, због огромног броја цивила које побише ти „ослободиоци“, било би свакако смешно.

У сваком случају сада многи народи које Америка проглашава „отпадницима“ или их на други начин „изоштава“ могу рећи како бране своју слободу од Америке. Без обзира колико се грађани Сједињених Држава сматрају слободним. Ако је и ово глобална перцепција, онда је јасно да имамо опет један вид слободе супротстављен другом.

Друга ствар у вези перцепције је „принцип одвојених интереса“ тако карактеристичан за савремени либерални капитализам. Али погледајмо комплетан текст о томе.

Принцип одвојених интереса

Марко Цар*

Студенти су често заинтересовани за снижење трошкова студирања. Али студенте завршне године ово питање не дотиче много, они се већ брину о запослењу и раде ужурбано дипломски. Трудницама је ово питање још мање интересантно, њих највише занимају услови породилског боловања. Хомосексуалци углавном не размишљају о порађању, ту групу занимају проблеми дискриминације којима су у понеким земљама изложени. Права хомосексуалаца нису на уму болесницима који су пак, закупљени питањем сопственог здравља и ценама медикамената. Поготово старији људи, који су због слабости организма често болесни, што и није нека брига оних од двадесет до двадесет и пет које опет занимају неке сасвим друге ствари, рецимо путовања из занимљива места на којима би могли да нађу искључиво највише одговарајућег им партнера или партнерку. Ово тешко питање, нарочито

* Писац који живи у Холандији и у својим радовима углавном описује отуђење до којег доводи актуелни капитализам.

заострено у доба еманципованих личности са безбројним, динстинктним хобијима и интересовањима у погледу конзумпције медијских садржаја не тангира оне који већ имају партнере, они не желе своје партнере да изгубе, али не бим сметало да нађу оне који им евентуално још више одговарају. И тако даље...

Горе описани колоплет колективног (раз)мимоилажења и индивидуалне патње називамо принципом одвојених интереса. Овај принцип представља једну од основа либералног капитализма. Једноставно, сваки појединац се својим атрибутима везаним за старост, пол, имовинско или брачно стање одређује као јединка везана за “своје” интересе. Интереси су оно што га/је одређује, интерес је његов или њен идентитет. Он или она евентуално и привремено деле одређене интересе са другим појединцима (нпр, болесни хомосексуалац ће осим за права хомосексуалаца бити заинтересован за стање у болницама), али се интерес не доживљава као нешто што га уједињује са другима, он/она доживљавају сопствени интерес као нешто са личним печатом, нешто уникатно и у складу са постмодерном политичком реториком, нешто крајње “креативно”.

Принцип одвојених интереса захтева тржишно свесне индивидуе, постојање овог принципа елиминише сваку идеју о личној жртви ради колективног добра. Он онемогућава друштвену фрагментацију и трошење евентуалне енергије протеста или незадовољства. Јер, ако си ти незадовољан, ја сам задовољан, ја сам управо купио/ла, свој нови ДВД, ја нисам оно што ти јеси, ја нисам болесник/хомосексуалац/трудница... ја сам нешто друго, нешто веома уникатно и важно, ја ћу већ пронаћи неки сопствени интерес, својом потребом за неким посебним интересом помоћи ћу економију, они који нуде услуге везане за “нови интерес” већ ће наћи пут до мене и покушати да га ми их продају...

Отуда “слобода избора” и истоимена догма. Наравно да су сви слободни да се боре за своје интересе, наравно да су различити интереси друштвено признати. Извориште личног идентитета ионако јесте само улога, односно једна од улога које су понуђене на тржишту. Рецимо, млада, образована, еманципована жена са истока Европе која свој идентитет налази у ликовима познате серије “Секс и град” није ништа мањи плагијатор идентитета од пословног мушкарца који викендом вози кабриолет и ужива у завидним погледима пролазника.

Како превазићи принцип одвојених интереса? На жалост, психолошке и еколошке промене до којих доводи упражњавање овог принципа су иреверзибилне и трају док се не потроши сва енергија потребна за упражњавање истог. Управо због тога, једно друштво које је прешло на либерални капитализам не враћа се никада назад или спонтано престаје да бива либералним и капиталистичким. Оно остаје либерално све до потпуног исцрпљивања природних ресурса. Ова чињеница нам улива оптимизам, слом либералних друштава биће последица тешке еколошке кризе и евентуална друштвена организација која потом уследи неће бити у стању да се користи “научно-технолошким ресурсима”. Они ће наиме у том моменту бити исцрпљени, а основна енергија која ће се користити биће она, акумулирана у мишићима људи и евентуално укроћених животиња.

Како је слобода упала у замку параноје

Део први: Можете веровати једино бројкама

ВВС-ев документарцац *The Trap – What Happened to Our Dreams of Freedom* у своја три дела обрађује један од бројних примера еволуције идеја током којих почетне идеје прерастају себе и трансформишу се у нешто супротно првобитним намерама њихових твораца.

После Другог светског рата слави се победа слободе над злокобним искушењима. То нису само били нацизам и комунизам (који постаје највећа претња), већ и економска депресија 30-их која је озбиљно уздрмала капиталистички систем.

Међутим, аустријски аристократа Фридрих Хајек истиче како опасност лежи у колективизму, који може погодити и западна друштва. Најрационалнија је организација друштва кроз еквилибријум који настаје ако се појединци пуне да сами остварују своје себичне циљеве. У свом кључном делу *The Road to Serfdom* он истиче опасности које стоје иза утопијских идеја и које у крајњем воде гомилању власти у рукама државне елите и узурпацији личне слободе.

Ови радови су у великој мери утицали на теорију игара коју развија математичар Џон Неш (описан у филму *The Beautiful Mind*). Појединац не само да треба да буде вођен себичним мотивима, него је параноично поступање једино рационално. Он мора бити на опрезу да ће га други људи зезнути. Као што добро знамо, Неш је био лудак – и сам оболео од маније гоњења. Психолози су могли његове радове посматрати кроз ту призму. Занимљиво, јер касније ће ова теорија имати великог утицаја и на психологију.

Теорија игара се прво примењује у ономе што је тада најдраматичнији сукоб на планети – у нуклеарном надметању суперсила. И има успеха – Хладни рат је остао хладан. Међутим, математички се тако могу формулисати било који проблеми у људском друштву – од међусобног односа заљубљених парова, до рада државних служби.

Током конзервативне револуције Маргарет Тачер полази од тога да су службе које се баве јавним добром у Британији природно корумпирани и поводе се за личним циљевима запослене бирократије. Серије, као што је она *Yes Minister* дају један сатирични оквир таквог стања. Иако су политичари и бирократија бирани са циљем остваривања јавног добра, то више не може бити прихватљив циљ, јер је тај циљ корумпиран. Уместо тога полази се од „природне“ дефиниције себичних циљева државних службеника. И развијају се методи како да се грађани од њих заштите. Грађани тако могу до своје слободе доћи једино повећаном контролом.

У међувремену наука се налази под притиском комплексности света који сама открива (овај део није обухваћен у првој епизоди документарца). Наука реагује развијањем позитивизма до нивоа редукционизма – ако не можемо сазнати праву природу ствари, можемо их добро мерити. Психологија усваја математичке моделе базиране на теорији игара. Сада не зависимо од грешних умова психијатара који су имали исувише моћи – све дијагнозе може успешно дати компјутер. Направљени су шаблони „психичких поремећаја“ у које се могу „уклопити“ људи одговарањем на низ питања. Добијена дијагноза је егзактна. Таквим истраживањима дошло се до фрапантних података да је рецимо више од половине становништва Сједињених Држава у неким периодима било захваћено неким од „поремећаја“. А када има толико лудака, опреза никада не може бити доста. Овде већ параноја храни параноју.

Теорија игара се примењује и на многе оружане конфликте. Ако је била успешна у Хладном рату, зашто не би била успешна било где. Тако су у Вијетнамском рату прављени модели по којима се ратовали. Примена се показала катастрофалном. Али није се одустало од такве примене ни касније – што се може видети у актуелном „увођењу демократије“ у Ирак. Формуле имају своју привлачност.

Када је 1989. срушен Берлински зид свет је славио победу слободу. Испоставило се, међутим, да је ова слобода била изнутра добрано нагрижена нарастајућим страховима од онога што би могло угрозити ту слободу...

Део други: Усамљени робот

Даљи развој уочених тенденција се током 90-их преноси са јавних служби на политику. Један од најпризнатијих економских стручњака, професор Џејмс Бјукенен, тврди да су политичари вођени својим себичним циљевима. Идеја да ће они спроводити оно за шта су им грађани поверили мандат је чиста утопија. Овакво виђење је условљено теоријом игара, мада је у својој основи идеолошко. Оно је довело до суспензије демократије.

1992. Бил Клинтон добија мандат на основу програма који је предвиђао велику улогу државе у смањењу социјалних разлика. Међутим, пар недеља пре инаугурације водећи банкари и финансијски стручњаци су му рекли да то неће моћи. Привреда Сједињених Држава то не би издржала. Зато је политика промењена са циљем потпуне слободе тржишта. Деловало је то као повратак у златно доба лесе-фер капитализма у XIX веку.

Међутим, било је то и више од тога. Реч је редифиницији самог појма људског бића. Човек се представља као биће вођено себичним циљевима које се може економски моделовати. Почетком 70-их генетичари су установили да се животиње могу сматрати машинама које воде гени у циљу свог даљег преношења. Антрополози су овај модел пренели и на понашање људи. Човек је тако себични аутомат вођен својим генима. Његовим понашањем се може управљати према цифрама.

И у оваквом погледу на свет је могућа утопија. Она коју представљају психијатри и фармацеутске компаније. На основу чек-листа постало је могуће установити који би лек решавао који од психичких „поремећаја“ без разумевања шта стоји иза тог поремећаја. И многи људи чије би се понашање могло схватити као нормално потпали су под неку од група „поремећаја“. Дошло се идеје да се човек може лишити својих страховања и туге који су пре сматрани нормалним делом живота. Била је то идеја у друштва лишеног фрустрација, брига, конфликта. Друштва на прозаку (у антиутопијском филму *Equilibrium* помиње се лоботомирајућа дрога *прозиум*).

1997. Тони Блер долази на власт у Британији уз обећања да ће уклонити друштвене предрасуде и неправде. Међутим, влада лабуриста ради исто оно што су урадили демократе у Америци – потпуно ослобађа тржиште. А у управљању социјалном сфером друштва усваја и спроводи програм нумеричке факторизације који је отпочео Џон Мејдор у мери која се пре не би могла ни замислити. Све се подређује „таргетима“ израженим у бројкама – од планова за смањење глади у Африци, и броја ратова у свету – до рада социјалних служби као што су здравство, полиција и школство. Уочене су бројне неправилности у тако постављеном функционисању друштва. Влада реагује тако што примењује још комплексније математичке моделе и своје службенике подвргава већој контроли.

Долази до краха социјалне мобилности. Деца богатих школују се у „својим“ школама, деца сиромашних у „својим“. Већа је вероватноћа него пре да ће се онај ко се родио сиромашан остати сиромашан, а ко се родио богат и даље бити богат. Рађање у одређеним деловима друштва утиче чак и на време смрти – на очекивану дужину живота. Тако се у пракси дошло до супротности прокламованим циљевима – друштво је постало ригидније, социјалне разлике веће.

У Америци компаније почињу да манипулишу бројкама, што корупцију само повећава (сетимо се да је „рационални“ систем, заснован на бројкама, увођен због смањења корупције). Долази до повећавања социјалних разлика, док средња класа има веома благи пораст стандарда. Идеја да ће препуштањем „тржишној демократији“ и саморегулацији себичних интереса појединаца ствари бити саме регулисане довела је до социјалних разлика које нису виђење читаво столеће. У суштини, грађани имају мање контроле над јавним пословима него што су имали док су их препуштали изабраним политичарима.

У међувремену преиспитан је концепт „себичних гена“. Ћелије на неки начин „бирају“ које гене користе. Окружење је то које утиче – не само гени. Они који су учествовали у постављању математичких модела доводе у сумњу њихову исправност. Математичар Џон Неш сада каже да је преценио свој модел човека као јединке рационално вођење себичним мотивима. Тај модел је таутолошки јер рационалност објашњава претпоставком рационалности. Нова дисциплина – „*behavioral economy*“ покушава да проникне како се стварно људи понашају на тржишту. Установљено је да се само две групе понашају потпуно рационално – једна група су сами економисти. Друга група су психопате.

Део трећи: Натераћемо вас да будете слободни

Идеја да је слобода заштита себичних интереса појединца постала је тако уобичајена да се заборавило да постоји друга идеја слободе. Али она постоји. Идеја тако застрашујућа да смо је заборавили. Идеја не само промене света, него и промене људи. Променом, они ће постати ослобођени од себе.

Архитекте модерног света су нас у намери да нас заштите сместили у свет без значења како би нас заштитили од других облика слободе. То је право значење појма „крај историје“.

1956. Исаја Берлин, професор Оксфорда рођен у Санкт Петербургу (сведок Октобарске револуције) поставља питање индивидуалне слободе. Замишљен је над чињеницом да највећу претњу слободи представља Совјетски Савез који је извршио масакр у Мађарској. Али тај режим је дошао са идејом слободе, што је највећи парадокс...

Берлин се враћа 200 година раније у доба Француске револуције. Концепт „позитивне“ слободе нуди побољшање људи. То побољшање може провести само елита која ће трансформисати људе да буду боља, рационална бића. Логика која је довела до гиљотине и осталих погрома. Друга је идеја „негативне“ слободе – све индивидуе могу да раде све што желе и ништа више. Закони омогућавају да акције једних не ометају слободу других. Ово је намерно друштво без значења какво су промовисале технократе из времена Хладног рата. Друштво које ће аутоматски дати стабилност и ред. Други део овог концепта је да треба контролисати све политичаре који желе побољшати постојеће стање. Али Берлин је рекао да се ни ова идеја не може апсолутизовати – јер то ће довести до супротних резултата. Иронично, али очекивано, кварење концепта „негативне“ слободе настала је у табору бораца против „позитивне“ слободе. Настале је хибридна идеја – да се револуцијама оствари свет „негативне“ слободе.

Револуционарна теорија у земљама Трећег света нуди насиље као начин ослобађања човека. Зато што се постојеће друштво брани репресијом. Идеја се шири на европске градове кроз левичарски тероризам. У најгорем облику појавиће се у Камбоџи, кад власт преузму Црвени Кмери. Њихов вођа Пол Пот школован је у Паризу као и алжирски револуционари који су је први пут применили. Идеја је да се ново друштво може направити само потпуним уништењем буржоаског – повратком на „Нулту годину“.

У Америци настаје милитантна идеја „ширења слободе“ било где – ако треба насиљем. Америка је претходно успоставила концепт коришћења моћи да би се помогли диктатори као што је Пиноче или Маркос на Филипинима. Архитекта те идеје Кисинџер је сматрао да је то неопходно да би се зауставио комунизам.

Али 70-их група младих радикала у Вашингтону сматра да је то погрешно. Они су постали језгро неоконзервативаца. Они заговарају идеју демократске револуције против комунизма. Иранска револуција из 1979. показује да дотадашња политика подржавања диктатора не даје резултате. Иранска револуција је такође вођена западњачком идејом слободе коју спаја са радикалним исламом. Шиитски ислам оставља своју конзервативност и постаје револуционарна снага вођена западном идејом „позитивне слободе“.

1980. Роналд Реган долази на власт обећањем слободе „у земљи и свету“. Многи неоконзервативци се прикључују његовој администрацији. Државни секретар Александар Хејг објављује „крсташки рат“ за ширење слободе – силом ако је неопходно. Подржавају се групе као што је Солидарност, али се и остављају на цедилу диктатори као што су Пиноче или Маркос. Ово је „уска идеја слободе“ као што је рекао Хантингтон – људи добијају право гласа и ништа више. Исправљање неправди водило би „позитивној“ слободи. Али Сједињене Државе неће признати слободне изборе тамо где им не одговара – као рецимо у Никарагви. Да би се оправдале акције против оваквих демократија води се пропаганда. Развија се *perception management* – режими који не одговарају проглашавају се „отпадничким“, како би се оправдале акције против њих. Неоконзервативци почињу да верују како је њихова идеја слободе апсолутна – како циљ оправдава средства! Укључујући и потпуно нелегалне акције. Тако долази до супротних резултата на које је упозорио Берлин.

После пада Берлинског зида изгледа да је зрело за епски покушај револуционарне реконструкције света – за успостављање глобалне утопије „негативне“ слободе. Почело је у Русији. 1992. група америчких саветника успоставља у Русији „шок терапију“ са циљем да уклони све елементе претходног режима – како слично Црвеним Кмерима! Идеја је да и овде „успостави нови човек“ – уништењем свих постојећих институција добићемо људе који ће се рационално понашати. Тржиште, а не политика даће људима оно што желе. Али ствари нису ишле како је планирано. Милиони људи нису могли да прибаве ни за најосновније потребе, а није имао ко да им помогне. Изашли су на улице и продавали све што су имали. У потреби за кешом продали су све ваучере и држава је постала плен неколико олигарха. У пралменту су то назвали економски геноцид. Јелцин је тенковима напао парламент и почео да влада декретима. Људи ће бити учињени „слободним“ диктатуром. Слом руске економије 1998. довео је до међународне финансијске кризе.

У ХХИ веку Тони Блер покушава да комбинује идеју „негативне“ и „позитивне“ слободе. Не код куће, него у свету. Почело је на Косову. Блер је успео да убеди америчког председника Клинтона да интервенише са прокламованим циљем – спречавање председника Милошевића да врши „етничко чишћење“. Клинтон је био за краткорочну интервенцију, али Блер је планирао много шире циљеве. Прилику је добио после фамозног 11. септембра. Блер прокламује како треба преуредити свет. Прокламује се право на слободу – од пустиња Африке, до планина Авганистана. У Америци се неоконзервативци враћају на власт. Међутим, све ово се коси са идејом себичног интереса која до тада доминира. Да би се остварила ослободилачка мисија циљ мора оправдати средства.

2003. године Американци изводе инвазију на Ирак. Да би се Ирачани „ослободили“ спроводи се још агресивнија шок терапија него у Русији. Сви сервиси треба да буду приватизовани, земља слободна за улагања мулти-компанија. Сви чланови БААС партије су развлашћени, остао је само један Садамов закон – забрана синдиката. Последица су били хаос и корупција. Ајатолах Систани је предложио серију стварно демократских реформи, али је игнорисан. Уследила је побуна милитантних исламиста. За то време терористички напади мењају перцепцију слободе у самој Британији. Слобода се замењује потребом за безбедношћу. Појединци могу бити задржавани у притвору на основу мало или чак без доказа – само на основу сумње да ће починити злочин. Тако се одлуке о слободи појединаца на крају враћају у руке политичара који ће одлучити...

Круг је тако затворен. Оно што је представљала идеја слободе сада је нешто од чега треба чувати слободу. И не само то – како је даљи дијалектички развој неминован, други добијају прилику да дефинишу своју „негативну“ слободу – ми нисмо они, ми смо слободни од њих!

Постоји ипак једна разлика. Онај други тип, „позитивна“ слобода је слобода ЗА нешто, она нуди циљ, значење. Овако дефинисана „негативна“ слобода нуди свет без значења. Она је уско дефинисана у главама технократа током Хладног рата.

Закључак

У овом раду је описана превасходно једна идеја друштвене слободе. Идеје духовне слободе су нешто друго и овде се помињу само у својој вези или поређењу са идејама друштвене слободе. А сам концепт друштвене слободе (слободе у овом животу) није нешто што је вечно и само по себи дато. Овај концепт има свој историјски почетак, и нужно ће имати свој крај. Што би рекао Џони Штулић: „Ни река није била река у своме почетку и није нужно да не буде понорница до краја“.

Посебна пажња је посвећена оним што се данас на политичком Западу сматра јединим могућим виђењем слободе појединца. Овај концепт је још више историјски условљен и

дефинисан. Иако води порекло још из грчких полиса, концепт тржишне привреде и парламентарне демократије је дефинисан тек у периоду просветитељства – почетком и средином XVIII века. И тада је овај концепт био само један од два концепта друштвених слобода. Други концепт, тзв. „позитивна“ слобода је током времена одбачен због насиља до којег је довело веровање у стварање бољег човека репресивним мерама.

Међутим, видели смо да и актуелни концепт „негативне“ слободе доведен до краја постаје своја супротност. Он је, такође, подређен дијалектичком развоју којим сам себе укида. Тако, овако дефинисана слобода постаје „позитивна“ слобода, а утопијске идеје постају антиутопија у пракси. Једна разлика се ипак задржава – овај концепт слободе је веома уско дефинисан. Оваква слобода је ограничена на очување себичних интереса појединца, кроз слободно тржиште и механизме контроле изабраних представника народа.

Међутим, било која идеја друштвене слободе је сама по себи уско дефинисана. Духовна слобода иде много дубље, али не долази до оног основног импулса слободе који је поменут на почетку. Рекао сам да су варвари себе сматрали слободним. Ова слобода проистиче из инстинкта, из покретљивости звери од које је настао човек. Оваква слобода нужно нестаје сваком друштвеном организацијом, чак и за оне на врху пирамиде. „Чак и ово господство неколицине знатно је удаљено од некадашње слободе. То је садржано у речима Фридриха Великог: 'Ја сам први слуга своје државе'. Одатле дубоки, очајни порив човека – изнимке, да остане унутрини слободан. Овде и тек овде почиње индивидуализам као протусловље против психологије 'масе'. То је последње пропињање душе грабежљиве звери против ропства у култури, последњи покушај, да се уклони духовном и душевном изједначавању, које настаје и приказује се кроз чињеницу великог броја. Идеја личности, која почиње у нејасноћи, је протест против човека масе.“ (Освалд Шпренглер, *Антропологија моћи*)

Овако дубоко и радикално схваћена слобода ретко је када артикулисана идеја. Она постоји кроз идеје анархиста и нихилиста. Међутим, тешко је отети се закључку да је овај примарни импулс деловао кад год се борило за слободу, била она схваћена као национална, класна или грађанска. Јер што би рекао Бакуњин: „Рушилачка страст је креативна страст.“

У спровођењу идеја слободе постоји једна веома опасна идеја да претходне револуције или радикалне реформе нису успеле зато што нису биле довољно дубоке или зато што иза њих није стајала довољна сила која би одједном извела широку револуцију. Зато је за сваки следећи покушај потребан радикалнији план и већа сила да га подржи. Врхунац оваквих идеја је „Година нулта“ – Камбоџа Пола Пота. Ми данас не можемо знати да ли би ова идеја рушења друштва до темеља (и испод) да би се направило оно савршено, комунистичко, могла успети да је била глобална. Јер на локалном нивоу ова револуција је само провоцирала првог суседа да заузме ту земљу.

Међутим, постоји једна наводна утопија слободе која би се могла остварити само да је њен творац истрајао у том циљу. Наводно је Џингис Кан рекао како ће „цео свет бити степа по којој ће коњи слободно пасти, а монголске мајке дојити своју децу“. Ако је Џингис Кан стварно имао такве идеје, од њих је одустао видевши предности коришћења цивилизације. Актуелни развој ситуације наводи нас да се понекад запитамо – да ли је можда погрешно?!